

Idéznünk kell akkori véleményét a békéről, mert noha régen ki van adva, tudtunkkal senki sem idézte azt. 1712 május 20-án írta Rákóczi Vay Ádámnak e sorokat: „Az mi az kegyelmed kimenetelit illeti: ha ahhoz kegyelmednek csakugyan tovább is kedve leszen — azaz: ha az mindennapi szüksége csak annyi idő várakozást sem enged, a míg valamely pénzt szerezhettek — abban is segíteni (jóllehet, megvallom nem örömmel) kívánom kegyelmedeket; de mit javallhassak? nem tudom, mert én csak resolváltam magamat, hogy ha szintén (már az ország királyt agnoscálván magának, a ki secundum omnes apparentias az diplomát ki is fogja adni az országnak, és per consequens, taliter qualiter — in generalibus szólván — az ország a Confederatio végét, quoad restitutionem libertatum, elérte) Confoederalis hitemre, még azok meg nem szegetnek, nem annyira kötelezetem is; de Erdélyhez való hitem fen lévén — ha koldulással is kellették kenyeremet keresnem, — azt meg nem szegem, hanem időt elvárom, míg az universalis békesség tractája által találtatik olly mód benne, az mely által hitem megszegése nélkül nagyobb securitással elvégződhetik dolgom“. (Arch. Rák. III. 744. l.)

Nézzük csak, hogy mit jelent ez a bonyodalmas mondat. Rákóczi elismeri, hogy a szatmári béke által úgy, ahogy helyre lévén állítva az alkotmányos állapot, el lévén ezáltal érve a confoederatio célja általánosságban véve, a confoederatióra tett hite már nem akadályozná az országba való visszatérésre, ezért bizalmas hívét sem akarja eltiltani a visszatéréstől. De Erdélyt nem hagyhatja, őt az erdélyi fejedelmválasztás lelkiismeretében kötelezi arra, hogy annak elismertetését egy nemzetközi szerződésben sűrűsse, még ha koldulással kellene is keresnie kenyerét. Rákóczi itt elválasztja a maga útját azokétól a magyarokétól, akik vele együtt a confoederatio céljaiért harcoltak. Ezek szerinte hű alattvalói lehetnek III. Károlynak, amíg a koronázott király meg nem szegi esküjét, de ő az erdélyi fejedelemség helyreállításának gondolatához lelkiismerete által oda van kötve.

Ez igen tiszteletreméltó állhatatosság, élénken emlékeztet nagyatyjának, II. Rákóczi Györgynek utolsó küzdelmeire az erdélyi trónért. Rákóczi Ferencet neveltetése és családi hagyományai a XVII. század politikai eszmeköréhez esatolták. Kortársai már hozzászórtak ahhoz a Magyarországhoz, mely nem keres többé támaszt az önálló erdélyi fejedelemségben. De Rákóczi a változott körülmények közt is hű és minden áldozatra kész bajnoka maradt a többé fel nem támasztható régi állapotnak.

Károlyit ily hagyományok nem zavarták elhatározásában. Gondoskodni akart családjának és nemzetének boldogulásáról. Történeti rendeltetése távolról sem hasonlítható

Rákóczi tragikai sorsának fenségéhez, de ha olvashatta volna Rákóczi fent idézett 1712-i levelét, talán örömet szerzett volna neki az a tudat, hogy a fejedelem is elismeri bizonyos körülírással a szatmári békének célszerűségét.

Ennek a nagyjelentőségű békének történetét Lukinich oly teljességgel s oly érdekesen írta meg, hogy hálára kötelezte ezzel történetírásunkat.

Angyal Dávid.

Magyary Zoltán: A magyar állam költségvetési joga. Budapest, 1923. 8°, 224 l.

A megvalósításra kitűzött állami célokat tartva szem előtt, a költségvetés nem pusztán egy bizonyos pénzügyi program felállítására, hanem ennél sokkal több: az állam egész életének szervezése. Vagyis más szóval: a közigazgatásnak ez a sarkalatos kérdése a jelzett szempontból tekintve az állam egész életének sarkalatos kérdésévé mélyül. Ezt a felfogást vallva, Magyary tanulmányában mindenekelőtt részletesen foglalkozik a költségvetés újkori történetének két nagy periódusával. Az első, 1848-cal záruló korszakban az országgyűlés csak az adó megajánlásáról, de nem annak hováfordításáról határozhatván, a költségvetés megalkotása, végrehajtása és ez utóbbinak ellenőrzése kizáróan közigazgatási feladat volt, amely a magyar főkormányiszékekre tartozott. E kormányiszékek — közöttük elsősorban a jövedelmek túlnyomó nagy részét kezelő kamara — már a XVI. században a bécsi központi szerveknek, ha nem is jogilag szabályozott, de tényleges befolyása alá kerültek. A függési viszony eredménye természetesen az volt, hogy az uralkodóház többi országaiban és tartományaiban dívott rendszerek előbb-utóbb bizonyos mértékben Magyarország háztartásának közigazgatásában is érvényesültek. Ez tapasztalható nagy mértékben a számvitel terén. A nehézségek ugyanis, amelyek az egyre megújuló háborúk költségeinek fedezésénél mutatkoztak, szükségszerűleg az államháztartás rendbentartását szolgáló számvitel fontosságának teljes fölismérésére vezettek. Ennek a XVIII. század folyamán két szembeeszkő jelenségével találkozunk. Az egyik az, hogy a kettős könyvvitel 1711-ben francia mintára behozatott, a másik pedig az udvari számvető kamara 1761-ben történt felállítása. Az első újítás csak egy 11 évi tartó kísérletet, a második ellenben mélyreható változásokat eredményezett. A számvetőkamarában ugyanis nemcsak a számvitel nyert független és előzetes ellenőrzési joggal felruházott, központi szervet, hanem e kamara egyik kiváló tisztviselőjének, Puechberg János Mátyásnak „Einleitung zu einem verbesserten Kameral-Rechnungsfusse“ című munkája meghozta a számvitel alapvető reformját is. A munka a régóta dívott naplószerű rendszert a kettős

könyvvitel előnyeivel felruházván a gyors könyvelést, valamint a mérlegek és a későbbi évekre vonatkozó számítások pontos elkészítését lehetővé tette. Ezt az ú. n. „javított egyszerű számviteli rendszert” a számvevő kamara, midőn II. József erős centralizmusa következtében hatásköre erősen kibővült, a Habsburgokat uraló összes országokban elterjesztette és ezzel a nálunk ma érvényben levő számviteli rendszernek alapját megvetette. — A második korszakot az 1848. évi III. t.-c. 37. §-a nyitja meg, amely a rendek adó-megajánlási joga helyébe a törvényhozás költségvetési jogát léptette s ezzel a költségvetés lényegét megváltoztatta: a tisztán közigazgatási jogi feladat ezentúl már felnyúl az államjogba. A jog alapja meg volt vetve, gyakorlásának módja azonban csak a kiegyezés utáni törvények és költségvetési tárgyalások alapján fejlődött ki. A kérdés történetének előadása után a szerző a költségvetési jog elméletét részletesen tárgyalja s azt a vele összefüggő kérdésekkel együtt — sokszor más államok életéből vett példák segítségével — közigazgatási, jogi és politikai szempontból élesen megvilágítja. Fejtegetéseiről, amelyek az élő jog körébe tartoznak, egy ismertetés keretén belül bajosan lehetne a tételes jogban nem járatos olvasónak vázlatosan helyes képet adni. Az elméleti fejtegetések sorából e helyütt csak egy, a költségvetési jognak nálunk szokásos gyakorlásának megítélésére nagy fontosságú megállapítást óhajtunk kiemelni, amely szerint „a költségvetési törvény megalkotása tekintetében fölmerülő minden rendszertelenség az államháztartás továbbvitele tekintetében hatásköri eltolódást idéz elő a törvényhozás és a végrehajtó hatalom között az utóbbi javára”.

Az újkor története iránt érdeklődő olvasónak figyelmét, még ha történetesen a tételes jogban nem is járatos, Magyarynak e „kimondottan jogász feladat” megoldására írt tanulmánya méltán megérdemli. Az elméleti részben foglalt fejtegetések és megállapítások biztos alapot adnak arra, hogy a kiegyezés korabeli államférfiaknak, pl. Deák Ferencnek a költségvetésről vallott felfogását helyesen értékelhesse, a történeti részben pedig a rendi állam háztartásának igazgatásáról — közigazgatástörténeti ismereteinkhez mértén — világos és áttekinthető képet nyer, amely kép csak abban az esetben fog módosulni, ha történetírásunknak az újkori közigazgatás terén mutatkozó s a szerző által is hangsúlyozott rendkívüli hiányossága megszűnik.

Herzog József.

Nikolaus Radványi: Die Archive in der Podkarpatska Rus.
Ein Beitrag zur Errichtung des Landesarchivs. Užhorod-Ungvár, 1922. Buchdruckerei „Viktoria“, 8°, 145 l.

A trianoni békeszerződés nemcsak politikailag szakította szét Szent István koronájának birodalmát, de a tudományos érintkezést, a tudományos kutatás szabadságát is lehetetlenné tette Magyarország és az elszakított területek között. Pedig éppen a Felvidék és Erdély, amelyek legnagyobb részét megvoltak kímélve a török pusztításaitól, őrizték meg számunkra középkori történetünk becsesebb emlékeit. Az összeomlás óta a magyar történettudomány művelői nemcsak teljesen el vannak zárva ezen emlékek tanulmányozásának lehetőségeitől, de jóformán afelől is tájékozatlanok, hogy mi maradt meg ott épségben a forradalom és a megszállás viharai nyomán, valamint, hogy mit szándékoznak tenni az új urak a történeti múlt ezen, legtöbbször a magyar igazságot hirdető emlékeivel.

E fájdalmas bizonytalanság közepette jóleső érzéssel olvastuk Radványi Miklósnak, az autonóm Ruténföld levéltárosa-nak könyvét, amelyről csodálatosképen még nem esett szó a magyar tudományos irodalomban.

Amidőn a békeszerződés nyomán véglegesen megállapították Ruténföld határait és a románok is kivonultak Ugocsa, Bereg és Máramaros megyéknek általuk megszállva tartott területeiről, a rutén ideiglenes kormány 1921 elején felszólította a könyv íróját, hogy készítsen tervet ruténföldi országos levéltár felállítására. E hivatalos megbízás folytán, amelyet csakhamar követett Radványinak országos levéltárnokká történt kinevezése, 1921-ben végigtanulmányozta a Ruténföldön lévő hivatali és magánlevéltárak állapotát. Ennek a könyvből láthatólag alapos és lelkiismeretes tanulmányútnak az eredménye a jelen mű, amely bevezetésében ismerteti a ruténföldi kormány intézkedéseit az új levéltár felállítására érdekében, valamint azoknak a tisztára magyar segédkönyveknek bibliográfiáját adja, amelyeket a szerző munkájában használt.

Ezután a levéltárak ismertetését a munkácsi gör. kath. püspökség jól rendezett és ma is épségben lévő levéltárával kezdi, amelyet joggal elsőrendű fontosságúnak tart, különösen a ruténség újkori történetét illetően.

A második fejezetben a bazilitarend csernekhegyi zárdájának levéltáráról szól, amelynek különösen jelentőséget ad az a fontos szerep, amelyet Szent Bazil rendje a rutén nép vallási és kulturális életében mindig betöltött, másrészt pedig itt székelt a magyarországi rendtartomány főnöke is, tehát ennek a levéltára is itt található. Annál feltűnőbb mégis, hogy ezt a becses levéltárat, amely szintén sértetlenül maradt meg a forradalmak után, Radványi szerint, eddig senkise használta fel a Ruténföld egyházi és politikai történetírói közül.

A ruténföldi hivatali levéltárak közül a legkisebb károso-